

ORGANIZAČNÍ VÝSTAVBA ČSLA V OBDOBÍ IX. SJEZDU KSČ

PhDr. Jiří Bílek

Únorové vítězství československého pracujícího lidu představuje nejvýznamnější novodobý mezník v historii našeho státu. Komunistické strany Československa i Československé lidové armády. Výsledek mocenského střetu mezi pracujícím lidem a buržoazií jednoznačně určil další směr vývoje Československa, které vykročilo cestou výstavby nové, socialistické společnosti.

Mladý stát diktatury proletariátu stál před celou řadou složitých a neodkladných úkolů v oblasti politiky, ekonomiky, kultury, společenského života a dalších. V duchu Leninovy téze o jednotě budování a obrany socialistické vlasti nemohla výstavba nové společnosti probíhat bez jejího zabezpečení proti vnějšímu i vnitřnímu nepříteli. Proto bezprostředně po Únoru přistupuje KSČ také ke komplexnímu řešení otázek obrany Československa a výstavby jeho ozbrojených sil, především československé armády.

Únor vyřešil všechny základní politické a mocenské otázky v Československu jednoznačně ve prospěch dělnické třídy. Mezinárodní postavení státu se podstatně zlepšilo. Po zařazení Československa do rodícího se světového socialistického společenství zmizely všechny kalkulace o možnostech návratu k orientaci předmnichovské republiky. V třídně rozděleném světě se Československo více než jasně přihlásilo k politice pokroku a míru, k pevnému nerozbořnému přátelství se Sovětským svazem a lidově demokratickými zeměmi.

KSČ při formulování své nové vojenské politiky v rámci vypracování nové generální linie vycházela proto z pevné konstanty, že československá armáda bude budována podle vzoru Sovětské armády a v úzké součinnosti s ní jako jeden z oddílů ozbrojených sil vznikajícího socialistického společenství. Splnit tento úkol — vybudovat novou socialistickou armádu — vyžadovalo uplatnit v celém procesu její výstavby leninské principy výstavby a řízení socialistických ozbrojených sil.

Mezi organizačními principy výstavby socialistických ozbrojených sil mají významnou úlohu princip závislosti struktury a forem organizace ozbrojených sil na úrovni vývoje prostředků ozbrojeného zápasu a způsobu jeho vedení a princip souladu ve vývoji všech druhů ozbrojených sil, druhů vojsk a speciálních vojsk. Uskutečnění těchto principů v praxi znamenalo budovat československou armádu jako plně soudobou, vybavenou moderní výzbrojí a technikou a neustále připravenou odrazit úder agresora.

Druhá světová válka ukázala obrovské přednosti sovětského vojenského umění. Silně ovlivnila také československé vojensství, které již po roce 1945 a zejména pak po únoru přijalo řadu jeho základních principů. Především to bylo naprosté zavržení předmnichovské doktríny pasivní obrany a přijetí útoku za hlavní formu ozbrojené činnosti k dosažení cílů války. Tím došlo k zásadní změně v pojetí základního smyslu útočného manévru. Smyslem obranného manévru se stalo znemožnění útočné činnosti nepříteli a vytvoření takových podmínek, které umožní přejít vlastním silám k protiútku.

V třídně rozděleném světě nikdo nepochyboval o tom, že příští válečný konflikt by měl ostře třídní charakter a byl by celosvětový. Vojenská rodící se socialistického společenství vycházela z pevného předpokladu, že Sovětský svaz novou válku nezačne, ale sám se spolu se socialistickými státy může stát obětí imperialistického útoku. Proto předpokládalo, že v počáteční fázi války bude nutné nejprve odrazit nepřátelský útok a poté přejít k protiútku, v němž hlavní úlohu sehrájí průlomové operace pozici obrany protivníka. Rozvíjelo operační obranu především ve směru zvýšení její odolnosti a aktivnosti. Velkou pozornost věnovalo zdokonalování protitankové a protiletecké obrany a organizaci a vedení protitankových a protileteckých operací. I nadále vycházelo z předpokladu, že vítězství dosáhnou pozemní síly a že jaderné zbraně na evropském válečném rozhodující úlohu nesehrávají.

Významnou roli při přípravě socialistických států na příští možný celosvětový konflikt sehrála také vojenská doktrína USA a Severoatlantického paktu. V amerických vojenských kruzích zvítězil na přelomu 40. a 50. let názor, že v nejbližších 10 až 15 letech bude každá nová světová válka stejná jako druhá světová válka. Jaderné zbraně měly pouze znásobit arzenál strategických prostředků amerických ozbrojených sil. Po řadě diskusí přijaly USA názor, že příští světová válka bude totální a globální, to znamená, že bude probíhat ve všech dimenzích a zahrne celý svět.

První severoatlantický plán Short-Term-Defence-Plan, vypracovaný v letech 1949 až 1950, odrážel jak společné znaky se severoamerickou vojenskou doktrínou, tak i rozpory mezi vládnoucími kruhy Spojených států a států západní Evropy. Stal se základem vojenského systému NATO a zároveň i pozdější strategie „štitu a meče“, která nabyla vyhraněné podoby na 9. zasedání rady NATO v Lisabonu v únoru 1952.

Rada přijala zásadní rozhodnutí o rozvoji ozbrojených sil a podle schváleného tříletého plánu vyzbrojování měly ozbrojené síly Severoatlantického paktu v krátké době dosáhnout počtu 96 divízi. Evropské členské státy paktu se měly zaměřit na rychlý rozvoj pozemních vojsk, vyzbrojených konvenčními zbraněmi a USA na rozvoj strategického bombardovacího letectva a vojenského námořnictva vyzbrojeného jadernými zbraněmi.

V těchto více než složitých podmínkách stálo Československo před obtížným a naléhavým úkolem vybudovat plně soudobou konvenční armádu, schopnou zajistit obranu výstavby socialismu na úrovni prostředků možného ozbrojeného zápasu a způsobu jeho vedení.

Významným mezníkem v budování armády nového typu se stal IX. sjezd KSČ v květnu 1949, který dal základní východisko ke všem stěžejním úkolům doby, tedy: k otázkám obranyschopnosti státu a budování Československé armády. Jako organizační součást generální linie výstavby socialismu na něm strana přijala také svou novou vojenskou politiku pro období socialistické výstavby v Československu. Za základní úkol stanovila výstavbu nové armády socialistického typu na leninských principech a s maximálním využitím zkušeností z budování Sovětské armády. Tento požadavek sjezdové linie v sobě zahrnoval řadu vzájemně úzce souvisejících a podmiňujících se faktorů — prohloubení vedoucí úlohy KSČ v armádě, třídní princip při výstavbě jejího velitelského sboru, sepectví armády s lidem, otázky materiálně technického zabezpečení apod. V nich významnou úlohu měla také organizační výstavba a organizace armády vůbec.

Organizace československé armády v únoru 1948 zdaleka neodpovídala novým požadavkům. S některými částečnými změnami a doplňky zůstalo v platnosti organizační složení z října 1947, v němž došlo oproti předcházejícím organizacím ke snížení počtu vyšších jednotek (při zachování počtu vojenských oblastí), k zavedení samostatných brigád s obvodovou působností a leteckých sborů a okruhů. Území státu bylo rozděleno na 4 vojenské oblasti, kterým podléhala velitelství 5 armádních sborů. Celkem měla československá armáda v říjnu 1947 8 pěších divízi a 2 pěší brigády, 4 rychlé divize, 8 dělostřeleckých divízi a 3 dělostřelecké brigády, 1 tankový a 4 letecké sbory.

U pěchoty, hlavního druhu pozemních vojsk, bylo celkem 9 typů útvarů na stupni pluk a samostatný prapor, které se vzájemně často i značně lišily organizací,

počty i výzbrojí. Daleko složitější byla situace u dělostřelectva, kde bylo 15 typů útvarů. Většina pěších pluků, samostatných pěších praporů, dělostřeleckých pluků a oddílů byla motorizována. Organizačně jednotné byly tankové vojsko a letectvo, menší organizační rozříštění existovala u ženijního a spojovacího vojska. Zatím nebylo vytvořeno protiletadlové vojsko (v rámci jednotek dělostřelectva bylo 12 protiletadlových dělostřeleckých pluků a oddílů 3 typů), výsadkové vojsko a základ budoucího chemického vojska představoval pouze jediný výcvikový prapor zvláštních bojových prostředků. (VHA — MNO, č. 4 500, Taj., hl. št., 4. odd., 1947.)

Proto již 15. dubna 1948 přijal Armádní poradní sbor usnesení o nutnosti změn organizace československé armády, pokud možno již k 1. říjnu 1949. Zostření mezinárodní situace po Únoru si však vynutilo, aby k 15. květnu 1948 byla uskutečněna částečná reorganizace československé armády. Především bylo do jihozápadních Čech přesunuta jedna vyšší jednotka ze Slovenska a jednotky v západním pohraničí byly dále posíleny z počtu a výzbroje rámcových jednotek ve vnitrozemí a na Slovensku. Celkem bylo u pěchoty rámcováno 11 pěších pluků a samostatných praporů, 10 dělostřeleckých útvarů a 3 útvary ženijního vojska. Rámcování představovalo snížení početního stavu až o 75 %. U dvou tankových brigád byly postaveny kombinované oddíly lehkých obrněných vozidel určené pro rychlé divize. Významným činem bylo vytvoření samohybného protitankového dělostřeleckého pluku, který měl oproti dělostřeleckému protitankovému pluku snížené počty a zvýšený počet hlavních. Konečně došlo také k prvnímu organickému začlenění ženijních, spojovacích a automobilních jednotek do pěších divizí a brigád v západním pohraničí. Velkou reorganizací prošlo v téže době i ministerstvo národní obrany a hlavní štáb (VHA — MNO, č. 900, Taj., hl. št., 4. odd., 1948).

Třebaže tyto změny znamenaly krok vpřed v organizační výstavbě československé armády, vlastní problém ještě zdaleka nevyřešily. I nadále se organizační struktura vyznačovala silnou nejednotností a hlavní úkoly — motorizace a mechanizace vojsk, zvýšení jejich palebné síly a manévrovosti, úzká součinnost — až na některé náznaky neřešily. Chyběly dva druhy vojsk, kterým patřila budoucnost — protiletadlové a chemické vojsko.

Radu nedostatků ve výstavbě a výcviku československé armády ukázala závěrečná cvičení v září 1948. Zpráva o průběhu cvi-

čení prozrazuje, že velení naší armády si bylo dobře vědomo požadavků moderního boje, především vysokých nároků na velení, součinnost jednotek a druhů vojsk, udržení vysokého tempa boje v celém průběhu operace, využití momentu překvapení, růstu významu štábů apod. Předmětem cvičení, které poprvé probíhalo na základě zkušeností Sovětské armády, byl útok divize s průlomem taktické hloubky nepřátelské obrany. Velké a zásadní nedostatky se ukázaly přímo ve velitelském sboru, který na řadu úkolů teoreticky ani prakticky nestačil. Velmi vážné problémy se objevily v součinnosti jednotek a druhů vojsk, která „prakticky neexistovala“. (VHA — MNO, č. 5 100, Taj., hl. št., 1. odd., 1948.)

Výraznější změny nepřinesla ani reorganizace armády ke 4. říjnu 1948. Bylo zrušeno velitelství 2. vojenské oblasti, vytvořeno velitelství VI. armádního sboru a uskutečněny některé dislokační změny. Organizace jednotek však zůstala beze změn. Pouze u pěchoty byly začleněny jako organické součásti pluků a samostatných praporů průzkumné roty a čtyři. 11. srpna bylo u hlavního štábu zřízeno velitelství výsadkového vojska a k 1. říjnu byla vytvořena „výcviková rota protiletadlové obrany“ — zatím v rámci ženijního vojska — jako základ budoucího protiletadlového vojska.

Při hodnocení organizačních a především dislokačních změn v československé armádě od Únoru do konce roku 1948 musíme vycházet z prvé řadě z toho, jaký cíl sledovaly. Bylo to především zdokonalení a posílení obrany západních hranic republiky. Velení armády uskutečňovalo tento nesnadný úkol po dvou základních kvantitativních liniích. Redislokací jednotek a naplněním jednotek v západním pohraničí na plné mírové počty a doplňováním jejich výzbroje na úkor jednotek ve vnitrozemí a na Slovensku. Koncepční otázky výstavby armády byly v té době stále ještě v období zrodu a právě organizace a jí podmiňující materiální technické zabezpečení vojsk úzce souvisely s řešením otázek unifikace výzbroje (a také organizace) se Sovětskou armádou.

Přesto, že zásada unifikace byla jasná již v Košickém vládním programu a po Únoru se vytvořily všechny předpoklady pro její praktickou realizaci, až do podzimu 1949 byla většinou pouze předmětem úvah a jednání. Ani po Únoru nechyběly hlasy, které pokládaly unifikaci za zbytečnou či ji chtěly omezit pouze na výrobu výzbroje stejné ráže. Své potom jistě sehrálo i značné procento bojeschopné tro-

fejní a západní výzbroje a techniky. Za této situace bylo velmi obtížné koncepčně řešit otázky organizační výstavby armády. Teprve na podzim 1949 a zejména pak od jara 1950, kdy se unifikace výzbroje naší a sovětské armády začala prakticky řešit a kdy k nám také přišly první sovětské licence, bylo možné i v této oblasti učinit krok vpřed.

První konkrétní projevy realizace organizačních principů výstavby armády socialistického typu nalezneme již v reorganizaci československé armády k 1. říjnu 1949. Jejím hlavním cílem bylo přizpůsobit organizaci armády dočasněmu nedostatku vojáků z povolání, vytvořit všechny základní předpoklady pro výstavbu moderní armády podle vzoru Sovětské armády a zajistit rychlou bojeschopnost a pohotovost útvarů v západním pohraničí. Tohoto cíle bylo dosaženo především vytvořením plných útvarů na úkor jiných, u nichž byly sníženy počty či byly rámcovány.

K reorganizaci armády došlo také s ohledem na nově krajské zřízení státu. Zcela novými orgány vojenské správy se stala krajská vojenská velitelství, která převzala nejen doplňovací a mobilizační agendu, ale stala se také významným činitelem při prohlubování styků s orgány lidosprávy a společenstvími organizacemi v rámci celého kraje.

Pokud se týče organizace armády, vystupuje jasně do popředí několik momentů. Především je to převedení dělostřeleckých, ženijních a spojovacích útvarů z přímé podřízenosti ministerstva národní obrany do přímé podřízenosti velitelství vojenských oblastí. Počet armádních sborů je snížen na čtyři a z pěších brigád jsou vytvořeny pěší divize. Řada samostatných pěších praporů je reorganizována na pěší pluky a je zrušena jezdecká brigáda. Dnem 1. října 1949 vzniká jako samostatný druh vojska vojsko zvláštních bojových prostředků.

Nejvýznamnější organizační změnou při reorganizaci armády v říjnu 1949 bylo však to, že zmizela organizační roztržičnost útvarů a jednotek jednotlivých druhů vojsk. Na stupni pluk, samostatný prapor a oddíl vznikají u všech druhů vojsk 4 typy útvarů: plné, normální se sníženými počty a rámcové, které se navzájem liší organizací, počty i výzbrojí, ale jsou pro daný typ a stupeň jednotné pro celou armádu. (VHA — MNO, č. 6 000, Taj., hl. št., 4. odd. 1949.)

Organizace a dislokace československé armády k 1. říjnu 1949 zcela jednoznačně klade důraz na plné zabezpečení obrany

naší západní hranice. 1. vojenská oblast má v podřízenosti velitelství 3 armádních sborů, 4 dělostřelecké brigády, 2 tankové pluky, 5 pěších a 2 rychlé divize, většinou s plnými typy útvarů a jednotek. 3. vojenská oblast má v podřízenosti velitelství 1 armádního sboru, 1 dělostřeleckou brigádu, tankový sbor, 3 pěší a 1 rychlou divizi. Konečně velitelství 4. vojenské oblasti podléhají pouze 2 pěší divize se sníženými nebo rámcovými typy útvarů a jednotek.

Cílem závěrečných cvičení v roce 1949 bylo zvládnutí přechodu vyšší jednotky z útoku do obrany a naopak a boje v obklíčení. Opět se však ukázaly vážné nedostatky velitelského sboru, práce štábů i týlových složek, nedostatek součinnosti a znalostí boje jiných druhů vojsk a jak konstatuje závěrečná zpráva, „v organizaci součinnosti vojsk v boji, v plánování bojové činnosti, v zásobování vojsk a ve vedení bojové dokumentace bylo oproti závěrečnému cvičení 1948 dosaženo jen nepatrného pokroku.“ (VHA — MNO, č. 13 825, Taj., hl. št., 1. odd., 1949.)

Další změny v organizaci československé armády přinesl počátek roku 1950. K 1. lednu bylo zřízeno u hlavního štábu jako samostatná složka velitelství protiletadlové obrany a vojsko zvláštních bojových prostředků bylo ke stejnému dni přejmenováno na chemické vojsko.

Významným mezníkem v budování československé armády se stalo jednání a závěry plenárního zasedání ÚV KSČ v únoru 1950, které orientovalo celou společnost na urychlení tempa socialistické výstavby. Na rostoucí mezinárodní napětí, vyvolané imperialistickými zeměmi, reagovaly socialistické státy urychlením tempa budování nové společnosti, ještě pevnějším semknutím kolem Sovětského svazu a v neposlední řadě také urychlením výstavby svých ozbrojených sil.

Únorové plénum ÚV KSČ stanovilo československé armádě nové velké a náležité úkoly především v oblasti její organizační výstavby, materiálně technického zabezpečení a zajištění plné bojeschopnosti a bojové pohotovosti. Základní otázkou armády již nebyl boj o její nový, socialistický charakter, ale snaha o maximálně rychlou výstavbu socialistických ozbrojených sil. Proto krátce po únorovém plénu dochází v armádě k daleko důslednějším využíváním sovětských zkušeností, veškerým organizačním a dislokačním změnám, mohutnému rozvoji všech druhů vojsk, zejména tankového, protiletadlového a che-

mického vojska a letectva i náročnému přezbrojení. Začíná nová etapa ve výstavbě Československé lidové armády, která je charakterizována velkou dynamikou změn a maximální snahou o urychlené vy-

budování po všech stránkách moderní a plně bojeschopné konvenční armády, schopné v úzké součinnosti se Sovětskou armádou zabezpečit mírovou výstavbu socialistické společnosti v naší vlasti.

V prvních dvou letech po Únoru k zásadním organizačním změnám v československé armádě nedochází. Doslovný přelom v organizační výstavbě armády přichází až po únorovém plénu ÚV KSČ v roce 1950. Od února 1948 do února 1950 se straně i vedení armády zdařilo uskutečnit zásadní a základní přeměnu československé armády v socialistický typ ozbrojených sil řízených komunistickou stranou. Při zabezpečování obrany západních hranic republiky splnila nová armáda nejen své vlastenecké, ale také internacionální poslání.

V prvních dvou letech po Únoru prošla československá armáda složitým vývojem. Orientace na výstavbu armády socialistického typu vyžadovala prosadit při jejím budování co nejdříve základní leninské principy, především princip vedoucí úlohy strany a třídní princip při výstavbě velitelského sboru. To rozhodovalo o charakteru nové armády.